



KEEGI KETRAB ETIS-es

Arne Merilai. Vokimeister. Kriitilisi konstruktsioone 1990–2011. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011. 615 lk.

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna kultuuriteaduste ja kunstide instituudi eesti kirjanduse professoril Arne Merilail oli hiljuti viiekümnes sünnipäev. Seda sündmust tähistas ta teadlikult või alateadlikult kahe mahuka kogumiku üllitamiseks: „Õnne tähendus. Kriitilisi emotsioone 1990–2010” ning „Vokimeister. Kriitilisi konstruktsioone 1990–2011”. Mõlemad teosed jõudsid ka Kultuurkapitali esseistikapreemia nominentide hulka.

Raamatuid tuleks võtta paarisrakendina, seda rõhutavad nii alapealkirjad kui ka kujundus. Kõrvalmärkuse korras olgu mainitud, et kujundus ei ole eriti hästi õnnestunud. Näiteks „Vokimeistri” kaant vaadates ei pruugi huvilisele pähegi tulla, et tegemist on kirjandusteadusliku kogumikuga. Pigem kahtlustaks folkloorisugemetega romaani või pärimustekstide kommenteeritud väljaannet. Sari *Studia litteraria Estonica* võiks kaaluda mingit läbivat joont, kõnekat ühendavat detaili, mis lubaks selles sarjas ilmunud teoseid kergemini tuvastada ja identifitseerida.

„Vokimeister” koondab Arne Merilai teaduslikke artikleid, järelsõnu, analüütilisi arvustusi, esseid ning sõnavõtte kahe kümnendi pikkusest ajast. Trükivalgust näinud tekstide kõrval on viimases alaosas avaldamist leidnud „Ilmumata kõned”. Kogumik on mahukas sissevaade Merilai uurijaprofiili, on tema n-ö lokutiivne akt (lk 158).

Raamat algab eesti vanasõnaga: „Muud asja saab kõik metsast, aga isekasvanud vokiratast ei saa mette” (lk 5). Milline on siis see vokiratas, mille Merilai eesti kirjandusteadusse on toonud ja siin keerlema pannud? Merilai tsiteeritud vanasõna kõrvale võiks panna teisegi vanarahvatarkuse: „Igaüks peab **oma** voki peal ketrama.” Merilai on kõige rohkem kedranud pragmapoeetika-vokil. Ning kahtlemata rütmistab pragmapoeetika ka „Vokiratast”. Sellele viitab autor ise lühikeses eessõnas, kus ta selgitab kogumiku ülesehitust. Struktureerivaks elementiks on Eesti Teadusinfosteemi (ETIS-e) publikatsioonide klassifikaator. Raamat on jagatud üheksaks peatükiks, iga peatükk koosneb vastava kvalifikatsiooninumbri all ilmunud publikatsioonidest. Igaks juhuks on eessõnas ära toodud ka teadusinfosteemi definitsioon igale klassifikaatorile. Näiteks: 1.1. peatükis on ajakirjaartiklid, mis on kajastatud *Thomson Reuters Web of Science*’i või Euroopa Teadusfondi rahvusvahelistes andmebaasides; 3.5. all artiklid, mis on avaldatud kohalikes konverentsikogumikes; 6.7. hõlmab „muu loome” jne. Merilai kirjutab: „Jääb lugeja mõistatada, kas formaalne hierarhia esindab alati sisulist vahet, aga teemade parallelismi uurija teadvuses esitus mõnevõrra peegeldab” (lk 6).

Teemade parallelism erinevatel astmetel avaldub ennekõike pragmapoeetika-temaatilistes artiklites kui noodivõttes peaaegu iga alaosa alguses (v.a 1.1.). Mõnes mõttes tuleks raamatu päris alguseks lugeda tekste alates 1.2.

alaosast, sest 1.1. tekstid on küll tõepoolest kõige kõvemad teadussüsteemi mõistes, ent suunatus välislugejale on samas peale sundinud ülevaatlükuma formaadi. Paratamatult kordavad arvustused ja ülevaated Ene Mihkelsonist ja Viivi Luigest eestlasest lugeja jaoks üsna palju juba teadaolevat ning vähem on esil Merilai analüüs. (Välja arvatud „Viivi Luik linnulennul”, kus Merilai on saanud oma nägemuse välja arendada, aga sihtrühmaks ongi olnud pigem eesti lugeja.)

Ilmselt on üsna möödapääsmatu küsimus, kas Merilai otsus ehitada oma raamat üles n-ö bürokraatlikus võtmes, on tõsine või irooniline. Merilaid iseloomustab üldiselt soov pisut intrigeerida ja vastanduda, ta on „vembu viskaja” (lk 115). Antud kogumiku pinnalt võiks ETIS-e saatuslikust rollist eesti kirjandusteaduses tõepoolest pikemalt arutleda. Eriti nüüd, kui 1.1. kirjandusteadusliku väljundiga ajakirja/väljaannet Eestis enam ei ilmu. Ennekõike institutsionaalne vajadus (surve teadlasele) avaldada kõrge klassifikaatoriga artikleid võib viia (või on juba viinud) kummaliste JOKK-süsteemideni teaduses. Üsna nähtav on ju paradoks: uurimuse sisukusele ja uudsusel eelistatakse brändi (kirjastust) põhjendusega, et nii tagatakse uurimuse sisukus ja uudsus. Ometi on peaaegu võimatu diskuteerida ja arutleda tõsiselt eesti kirjanduse üle põhiliselt välisajakirjade ja -kogumike veergudel. Nii tuleb kirjandusteadlastel (klassifikaatori nimel) leppida kas pigem tutvustavate tekstide kirjutamisega või tegelda parajasti päevakorral olevate diskursuste/teooriatega, lisades eesti kirjandusest lihtsalt illustreerivaid näiteid (ja ütlemata sealjuures midagi olulist eesti kirjanduse kohta). Küllap on oma põhjus sellel, et baltisaksa kirjandusuuringus on Eestis pikemat aega olnud õitsval järjel – saksakeelsusel (ja

võimalusel osaleda saksakeelses, rahvusvahelises kirjandusuuringus) paisub siin olevat igal juhul suurem roll kui baltisaksa kirjanduse erilisel kirjanduslikul väärtusel.

Seetõttu arvan, et ilma iroonilise muigeta Merilai oma raamatut ei komponeerinud. Sest Merilai on peaaegu täiesti eesti kirjanduse keskne, välis-teoreetikuidki viitab kasinalt. Üheks raamatu väärtuseks on ka artiklid autoritest, keda eesti kirjandusteadus on vähe käsitlenud: näiteks Ain Kaalep, Leo Anvelt, Arno Vihalemm.

Merilai eesti kirjanduse kesksus on kindlasti suuresti determineeritud tema pragmapoeetiliste vaadete poolt, mis asetuvad filosoofia ja lingvistika vahele. Poeetika on vahetult keelega seotud, kuid avaram tavalisest lingvistilisest analüüsist. Merilai kirjutab: „Poeetika ei kuulu ainult kirjandusele, vaid ka ühiskonnateadvusele tervikuna. Osa poetikateadusest võiks edeneda sotsiaalteaduskonnas, jagunedes psühholoogia, sotsioloogia ja semiootika vahel; teine osa matemaatikateaduskonnas; kolmas filosoofia- ja neljas filoloogiasakonnas, jagunedes keele- ja kirjandusteaduse vahel. Poeetika on inimkonna tarkuse ja süveneva küpsuse allikas” (lk 207). Merilai meetod kirjandusteksti uurimisel lähtub seega nii keele kui ka tähendusväljade rikkusest, mis oma parimal kujul saabki avalduda just omakeelses kirjanduses, eriti kontsentreeritult luules.

Luule on Merilai suurim huviobjekt, ka „Vokimeistris” on luule(tajate) analüüsid kandval positsioonil. Uurijat huvitab kujunditerviku meetodiline analüüsimine ja selle põhimõtteline erinemine funktsionaalteksti pragmatismist. Merilai eesmärk on teha teaduslikku kirjandusteadust. Pragmapoeetika ja kahe konteksti teooria kui kirjanduse analüüsimise võtmed on kahtlemata tema algupärane panus

kirjandusteaduse maastikul. Ta on oma ideed korduvalt ja põhjalikult lahti kirjutanud ning süvenemist mittekartev inimene saab neist „Vokimeistris” korraliku ülevaate. Kõige manifesteerivam neist tekstidest tundub olevat „Kirändüstiüüisist ehk kuidas teha kirjandusteadusest F-teadus”. Teooria rakendamise tehnikad, millele kogumikus on pühendatud mitu artiklit, on ühtlasi ka hea õppematerjal, sisaldades hulgaliselt illustreerivaid jooniseid, tabeleid ja skeeme. Merilai seesugune, ehk isegi kompromissitu, suhtumine kirjandusteksti kui iseseisvasse nähtusesse ning metafoorse mõtlemissuhte väärtustamine on muutunud küllaltki haruldaseks. Seetõttu võiks Merilaid nimetada ka omamoodi konservatiivseks avangardistiks. Ühelt poolt tegeleb ta justkui traditsioonilise kirjandusanalüüsiga (mida poeetika uurimine ju on), teiselt poolt on ilmne, et tema taotlus on olla uute suundade näitaja. Merilai ei ole kindlasti autor, kellele meeldiks lihtsalt refereerida või teistega sama sammu astuda. Tema nägemused näiteks „Kalevipojast”, Koidulast või Vildest on julged ja üsna isepäised. Merilaid uurijana iseloomustabki ennekõike isemõtlemine. Teoreetikute paistab ta toetuvat kõige rohkem Freudile (või psühhoanalüüsile), pisut vähem on viidatud Lotmanile, Hegelile ja Grice’ile. Merilai ise on maininud oma vaimset kuulmist n-ö Vahingu-Kõivu salongi. Tema kui uurija pinget seisneb tööpoolest ennekõike psüühilise/mentaalse ning matemaatilise/loogilise alge ühildamiskatses kirjandusteksti uurimisel. Ega see alati lõpuni arusaadavalt ei õnnestu. Vahest seetõttu on ka raamatu ala-

pealkirjaks „Kriitilisi konstruktsioone”. Ja kriitiliselt hinnates võib Merilai meetod vahel osutada lugejale koormavaks. Aeg-ajalt muutub autor liiga eneseküllaseks ega vaevu oma mõtteid lõpuni lahti kirjutama, hüpates lennukalt juba uutele tasanditele. „Vokimeister” ei ole raamat, mida oleks lihtne lugeda. Raskepärane sõnastus nõuab keskendumist ning leppimist tõsiasjaga, et vahel ei suudagi autoriga päris samal lainel püsida. Lugemisele aitab siiski kaasa Merilaile omane huumorisoos, mis vaikselt paljudes tekstides kaasa kõlab.

Kokkuvõtteks. „Vokimeister” pakub parasjagu kirjandusteaduslikku aju-gümnastikat kõikidele neile, kes ei rahuldu kirjanduse lugemisel ja tõlgendamisel tekstide pealispinnaga ning keda tekst peab intrigeerima. Marie Underi, Artur Alliksaare, Juhan Jaigi, Uku Masingu ja mitmete teiste tekstipoeetikakäsitlused pakuvad seda kindlasti. Väljakutseid ja ka vaidluskohti jagub, kui oleks ainult süvenejaid ja vaidlejaid. Õppematerjalina – millena raamat muuhulgas käiku läheb – on vaieldamatult tegemist hariva ja mõtlemist ergutava tekstikogumikuga, mis peaks ka pragmaatilisi õppureid poeetika poole sikutama. Küllap saavad veel üsna paljud eesti filoloogid, kirjandusteadlased, semiootikud ja teised asjassepuutujad selle raamatu kallal pead murda. Samal ajal kui Merilai kavala näoga voki jälle keerlema paneb.

MAARJA VAINO